

ARHITECTURA POPULARĂ DE PE VĂILE ARGEȘELULUI ȘI VÂLSANULUI

MIHAI ION GORGOI
Ministerul Culturii - București
GERALD FLORIN CĂLIN
ADINA MIHAELA GORGOI
Muzeul Viticulturii și Pomiculturii din România - Golești

L'ARCHITECTURE POPULAIRE SUR LE VALLÉE D'ARGEȘEL ET VALLÉE DE VÂLSAN RÉSUMÉ

Dans les années 2010 – 2011, le Musée du Golești et le Département de la Culture d'Argeș ont effectué des recherches ethnographiques dans ce domaine, d'identifier les monuments d'architecture populaire conservés *sur le terrain*.

Pour la région de la Vallée d'Argeșel, on a trouvé plus de 120 logements (maisons et annexes des ménages), qui conservent encore des éléments caractéristiques de l'architecture populaire. Très peu, cependant, sont conservées dans leurs forme originale, la plupart ayant des modifications, des adaptations aux conditions socio-économiques existantes.

L'architecture propre à la région de la Vallée d'Argeșel (Muscel) est représentée par *la maison haute avec salle*.

Pour la région ethnographique de la Vallée de Vâlsan (Argeș), ont été identifiées sur quarante maisons qui s'incrivent en l'architecture spécifique de la région, représentée par la *haute maison avec belvédère*.

Cuvinte cheie: monumente de arhitectură populară, Valea Argeșelului, Valea Vâlsanului.

Mots-clé: monuments d'architecture populaire, Vallée d'Argeșel, Vallée de Vâlsan.

Zona Argeș se întinde pe o suprafață deluroasă și muntoasă, limitată la nord de coama Munților Făgăraș, spre sud se întinde până la confluența râurilor Vâlsan și Argeș, la est până la confluența râului Doamnei cu râul Târgului, iar la vest este mărginită de județele Olt și Vâlcea.

Argeșel este un râu care curge în județul Argeș, România. Își are izvorul în Munții Iezer – Păpușa și se varsă în Râul Târgului, în apropiere de localitatea Mioveni. Are o lungime aproximativă de 80 km. Localități traversate de râu: Suslănești, Boteni, Lunca, Balabani, Lespezi, Lucieni, Hârtiești ¹, Vulturești ², Bârzești, Voroveni, Davidești, Conțești, Racovița, Mioveni.

Zona Muscel cuprinde arealul din stânga râului Vâlsan și județul Dâmbovița, care corespunde limitelor vechiului județ Muscel.

Râul Vâlsan, unul din principalii afluenți ai Argeșului, izvorăște din munții Făgăraș, din lacurile ce se formează la poale vârfului Moldoveanu. Apele sale tumultuoase străbat pe o distanță de aproximativ 100 km o zonă pitorească, mărginită în cursul superior de versanții de sud, acoperiți de păduri seculare, ai munților Făgăraș și Ghițu, alternând luminișuri și poieni cu stâncării abrupte în zona cheilor, după care traversează Muscelele și dealurile Argeșului, unde și-a creat albia prin văi înguste și bazinele depresionare: Brădetu ³, Valea lui Mas, Costești – Vâlsan și se varsă în râul Argeș în zona comunei Merișani.

Valea Vâlsanului este situată în raza județului Argeș, pe versantul sudic al munților Făgăraș și în zona dealurilor înalte, cuprinzând tot bazinul râului Vâlsan, suprafețele aparținând localităților Mușătești, Brăduleț, Arefu, Nucșoara și Mălureni. Principalele puncte de acces sunt în comunele Brăduleț, Mușătești ⁴ și Mălureni ⁵, situate pe drumul județean Merișani – Brădet.

Cele două zone oferă pe lângă formele de cultură asemănătoare și deosebiri, în special în ceea ce privește arhitectura populară.

¹ Prima atestare documentară a satului Hîrtiești datează din anul 1475, din vremea domnitorului Laiotă Basarab.

² Prima atestare documentară datează din 23 iulie 1512, într-un hrisov semnat de domnitorul Neagoe Basarab.

³ Prima atestare documentară datează din 14 mai 1506, într-un document emis de voievodul Radu cel Mare.

⁴ Este fără dubiu faptul că alături de așezările de pe Valea Vâlsanului, comuna Mușătești a avut o viață strâns legată de activitatea politică ce s-a desfășurat la Curtea de Argeș. Semnificativ în acest sens este faptul că satul Stroești este menționat din vremea lui Mircea cel Bătrân (când s-a făcut hotărnicia moșiei Stroești cu orașenii argeșeni, fie în urma unor neînțelegeri, fie din porunca domnitorului); vezi în Nicolae Leonăchescu – Nândrașu, *Stroești – Argeș, documente și mărturii*, vol. I (1500 – 1933), Ed. Litera, București, 1971.

⁵ Prima atestare documentară a localității Mălureni este emisă din Târgoviște, la 15 aprilie 1456, de către Vladislav II Voievod.

În zona colinară și montană a județului Argeș ca, de altfel, și în celelalte regiuni românești, construcția unei case era privită ca un organism care întruchipează universul terestru cu flora și fauna sa, și, în același timp, asimilat corpului uman. Acest lucru se reflectă în terminologia pieselor utilizate în construcții: „Tălpile”, bârnele de la baza construcției se numesc și „urși”; „talpa” casei se sprijină pe „călcâie”, iar bârnele utilizate se îmbină în „căței”.

În partea superioară, se află „carii”. Structura acoperișului este făcută dintr-un șir de „căpriori” care, la partea superioară, sunt uniți într-un element orizontal numit „capră” sau „măgar”. Acoperișul este împodobit cu „ciocârlani”, elemente decorative pe care meșterii populari le foloseau, adesea, în ornarea părții superioare a casei. Țeapa din vârful foisorului se numește „cuc”. Șindrila care învelește acoperișul are texturi sau modele: „bot de rață”, „solz de pește”, „fagure de albină”. Ușile se închid cu broaște și exemplele pot continua cu „geana lucarnei” sau „ochiul ferestrei”⁶.

Materialele de bază folosite la realizarea construcțiilor sunt: lemnul, piatra, pământul și cărămida.

Lemnul este folosit sub toate formele, de la trunchi de copac curățat de ramuri, până la elementele de decor, realizate prin cioplire și traforare. Cele mai des întâlnite specii de arbori sunt stejarul și bradul.

Pământul este cel mai la îndemână element de construcție, folosit sub formă de pastă clisoasă, amestecată cu paie tocate sau materii organice, sau sub formă de chirpici.

Cărămida, ca piesă de rezistență în construcția caselor țărănești, a apărut mai târziu, spre sfârșitul veacului al XIX -lea și atunci numai în satele apropiate de orașe.

Piatra a fost utilizată în mod obișnuit, sub formă de bolovan sau piatră de râu cioplită, fiind întâlnită în toate gospodăriile aflate în zone montane sau submontane.

Ceea ce atrage atenția și dovedește o evoluție mai rapidă a arhitecturii din Muscel, este dispariția totală a acoperișului învelit cu paie, care exista în trecut și

⁶ Florea Bobu Florescu, Paul Stahl, Paul Petrescu, *Arta populară din zonele Argeș și Muscel*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1967, pp. 20 – 30.

aici, așa cum exista în întreaga țară. Șița constituia, în secolele trecute, un lux pe care și-l permiteau numai boierii; ea s-a răspândit în Muscel, unde numeroșii meșteșugari în lemn care lucrau în regiune au avut, desigur, un rol însemnat.

Deși a rămas vreme îndelungată, șița a fost totuși, treptat, înlocuită de către țiglă, încă din secolul al XIX -lea. Ca și cărămida, țigla constituie astăzi materialul obișnuit folosit pentru învelit acoperișul.

Construcțiile țărănești din această regiune, chiar dacă vorbim de o zonă oarecum restrânsă comparativ cu restul țării, se caracterizează printr-o mare diversitate, astfel putând încadra aceste gospodării în patru tipuri: casa înaltă cu sală, casa cu sală și foisor, casa cu sală parțială, casa cu „război”⁷.

Planul casei țărănești este unul simplu, fiecare din elementele constructive fiind perfect raționalizate, dovadă a unei mari experiențe în arta și știința de a construi în lemn. Casa este așezată pe o temelie de piatră, prin intermediul „tălpilor”, piese din lemn masiv, care ajung până la 80 cm grosime. Aceste „tălpi” formează rama de bază a casei, fiind încheiate la colțuri prin diferite tipuri de îmbinare, cel mai des întâlnită fiind „îmbinarea dreaptă”⁸. Pe această ramă se construiesc pereții casei. Bârnela din lemn sunt de diferite grosimi și din diferite specii de arbori, variind, de asemenea, și modul de cioplire. În zona de nord a Argeșului întâlnim bârnela care sunt făcute din lemn de rășinoase (brad, molid) sau foioase tari (stejar).

Pe lângă încăperile destinate locuirii, casa țărănească cuprinde o serie de piese complementare care îmbogățesc și planul, ca funcțiune și elevație, dar și ca aspect. Prisma este definită prin faptul că este deschisă sau semi-adăpostită, îmbrăcând fațada principală a casei, făcând trecerea între spațiul liber înconjurător al gospodăriei și spațiul închis al camerelor de locuit. Pentru casele tradiționale românești, prisma este un spațiu de nelipsit, precum camera de servit ceaiul din

⁷ „Războiul” este, de fapt, o înălțare a podului, vizibilă la exterior, și prin acesta o înălțare a pereților casei. Războiul este un zid scund de cărămidă (0,5 – 0,6 m) ce se clădește peste grinzile ce susțin tavanul casei. Pe aceste ziduri se sprijină consolele care susțin căpriorii. Celălalt capăt al consolelor, cel interior, se sprijină pe popi prinși în grinzile casei. Zidul scund, consola, popul și grinda formează un patruleter, a cărui asemănare schematică cu războiul de țesut i-a dat și numele.

⁸ Paul Petrescu, *Arta țărănească din lemn din România*, Ed. Meridiane, București, 1981, p. 26.

locuințele japoneze; este locul de unde țăranul comunică cu exteriorul, cu gospodăria.

În prelungirea prispei poate apărea *foișorul*, care are rol de adăpost și supraveghere, fiind numit și pridvor. Foișorul și prispa reprezintă locul de desfășurare a unor treburi gospodărești zilnice; de cele mai multe ori, adăpostea și războiul de țesut și vârtelnița. La casele din nordul județului Argeș, pridvorul/foișorul este o construcție de plan dreptunghiular, așezată de-a lungul fațadei casei, central sau într-o parte, cu acoperișul în două ape. Ca arie de răspândire, foișorul începe din zona Argeș și se continuă în Oltenia, la gospodăriile țărănești din zona Vâlcea, unde pridvorul se dezvoltă, cel mai adesea, pe un dreptunghi cu latura perpendiculară pe fațada casei, atingând apogeul ca monumentalitate și decorații.

Stâlpii și grinzile de lemn care susțin prispa și foișorul dau frâu liber imaginației meșterilor, care, prin creștături în lemn, realizau diferite motive florale, antropomorfe, zoomorfe, ancestrale, motive împrumutate din universul înconjurător – motive care, deseori, depășesc ca vechime construcția în sine.

Prin aspectele, atât funcționale, cât și practice, prispa și foișorul „ocrotesc” prin crearea unor volume înconjurătoare semiadăpostite și „îmbogățesc”, prin jocul de lumini, umbre și culori, însuși corpul casei.

O piesă din ansamblul gospodăriei, care are un caracter strict utilitar, este „polata”, fiind o construcție întâlnită aproape întotdeauna pe partea posterioară a casei, având rolul de a adăposti provizii, lemne sau unelte.

Aceste tipuri de construcție – camere de locuit, pridvor, polată, acoperiș, prispă –, precum și piese care sunt puternic impregnate cu elemente decorative – stâlpi, uși, ferestre, pălimare, grinzi, socluri etc. –, sunt într-o strânsă corelație, definind aspectul arhitectural al casei țărănești din regiunea colinară și montană a Argeșului și Muscelului.

Acoperișul vechi românesc este un volum masiv compact, fără coșuri care să-l străpungă, este rotunjit ușor la colțuri și are o coamă scurtă, marcată de țepe ascuțite ce ies prin învelitoarea de șită sau șindrila. În cazul caselor din zona montană a Argeșului și Muscelului, s-a folosit, adesea, șita mărunță și mai subțire,

petrecută una peste alta, în câte trei – patru rânduri, astfel apărând la streșini un strat gros de 5 – 6 cm.

La sate, casele cu etaj s-au răspândit în mod însemnat de-abia în a doua jumătate a secolului al XIX -lea, ele fiind, acum un veac, apanajul câtorva țărani înstăriți care se ridicaseră din masa generală, desigur și printr-o activitate legată de comerț; casa cu un singur cat era, prin urmare, obișnuită și în aceste locuri.

În anii 2010 – 2011, Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești și Direcția pentru Cultură Argeș au întreprins cercetări etnografice, în arealul menționat, în vederea identificării monumentelor de arhitectură populară păstrate *in situ*.

Pentru zona Valea Argeșului au fost găsite peste 120 de locuințe (case și anexe gospodărești), care mai păstrează din elementele definitorii ale arhitecturii populare. Foarte puține, însă, se mai păstrează în forma originală, majoritatea având modificări, adaptări la condițiile socio-economice existente, precum: acoperișul schimbat – șita fiind înlocuită de țiglă – , tâmplăria ușilor și ferestrelor schimbată și ea, nepăstrând formele și decorurile originale, tencuială nouă – dispărând o parte din elementele de decor, lucrate în stucatură –, redistribuirea spațiului de la parter – destinat inițial pîniiței –, prin transformarea în cameră de locuit a uneia din încăperi, tencuirea parterului și mascarea zidăriei din piatră și cărămidă, schimbarea scării de acces – inițial, din lemn –, cu una din ciment, închiderea prispei cu geamlâc etc.

Arhitectura specifică zonei Valea Argeșului (Muscel) este reprezentată de ***casa înaltă cu sală***. Planul casei este dezvoltat în lungime pe teren, fie plat, fie în pantă. Casa este clădită pe un soclu înalt din piatră sau cărămidă, scara închisă de zidărie, sală la etaj, unde găsim două camere, fie cu intrări separate din sală, fie un hol central (tindă caldă ⁹) și camerele situate în stânga, respectiv, dreapta holului. Parterul era destinat pîniiței, cu intrarea pe partea frontală a casei.

Pentru zona etnografică Valea Vâlsanului (Argeș), au fost identificate aproximativ 40 de locuințe care se înscriu în arhitectura specifică zonei, reprezentată

⁹ Majoritatea caselor au sobă în partea din spate a holului.

de *casa înaltă cu foișor*. Și aici, construcțiile pot fi grupate în mai multe categorii: casa cu prispă pe două laturi, casa cu prispă pe două laturi și foișor, casa cu foișor.

Casa înaltă cu foișor (fig. 1) este clădită pe soclu dezvoltat de piatră și cărămidă și constituie una din cele mai bune realizări ale meșterilor de case țărănești din regiune. Acest tip de casă prezintă, uneori, un element nou – „sala” –, adică prispa înaltă și închisă cu pălimar, care se supralărgeste în zona centrală, formând foișorul.

Casa este compusă, în cele mai multe cazuri, din două încăperi, cu intrări fie separate din sală sau dintr-o tindă mică, fie o singură intrare, cu trecere dintr-o cameră în cealaltă.

Casa este clădită pe toată pimnița, ulterior o încăpere din pimniță fiind transformată în cameră de locuit ¹⁰. Accesul la nivelul superior se face printr-o scară dispusă fie în fața foișorului sau pe o laterală a lui, fie la capătul sălii. Foișorul este ridicat pe un soclu puternic, are doi stâlpi în fațadă și acoperiș în două ape. Majoritatea caselor sunt dispuse cu fațada principală spre sud, pentru a beneficia de lumină pe întreaga durată a zilei.

Casa pe soclu înalt, dezvoltată în lungime pe teren denivelat (fig. 2), are două încăperi și prispă la fațada principală, cu patru goluri și pălimar de zid. Pimnița, cu intrarea din laterală, este dispusă sub întreaga casă. Sub prispă, este amenajat cotețul pentru păsări. Acoperișul, în patru ape, are învelitoarea din șită, coama scurtă și țepi, adesea lucrați artistic, ce ies prin șită.

Casa pe soclu înalt, pe teren plat (fig. 3) are pălimarul tencuit și decorat cu motive geometrice, romboidale, lucrate în stucatură. Sala, dispusă pe fațada principală, este cu cinci goluri, cosoroaba este susținută de stâlpi de lemn cu consolete lucrate în trafor. Scara de acces la etaj, construită din bârne și scânduri,

¹⁰ Când familia devenea mai numeroasă, când tinerii se căsătoreau și apăreau nepoții, bunicii se retrăgeau în camera de jos.

este închisă de zidărie. Planul casei este simplu: un hol central pentru accesul în cele două camere, dispuse în stânga, respectiv dreapta holului.

Casa cu soclu înalt așezată pe teren denivelat (fig. 4), are cu două camere la etaj (cu intrări separate din sală). Parterul, construit în tehnica „lăcriță”, adăpostește pînă și o cameră pentru locuit. Remarcăm prezența capitulurilor lucrate în paiantă în partea superioară a stâlpilor de lemn care susțin cosoroaba; pâlmarul, zidit în continuarea soclului, este tencuit și decorat cu elemente geometrice lucrate în stucatură.

Casa dezvoltată pe lungime (fig. 5 a, 5 b) are sală pe două laturi, cu opt goluri, situată pe soclu înalt din piatră de râu, prinsă cu mortar. Pînă, cu intrarea prin lateral, este dispusă sub toată construcția. Stâlpii sălii sunt rectangulari și terminați cu capituluri în paiantă. Casa are două încăperi, despărțite de un hol de mici dimensiuni și o cămară. Acoperișul, în patru ape, are învelitoarea din șindriță.

Casa pe soclu înalt, cu prispă pe două laturi și foișor central (fig. 6) are pâlmarul din scânduri decorate prin traforare.

Casa cu două camere, cu intrări separate din sală, pâlmar din lemn și foișor central (fig. 7), are scara de acces dispusă în capătul sălii. Construită din vârghele prinse în montanți verticali, cercuite, tencuite și văruite, casa cu planul dreptunghiular este așezată pe un teren în pantă. Are pînă semiîngropată, construită din bolovani de râu prinși cu mortar. Fiecare cameră are ferestrele duble, pe două laturi, cu tâmplăria originală. Acoperișul este în patru ape, cu învelitoarea din șită și cuci pe coamă.

Casă, construită pe o pantă ușoară, cu două camere, sală pe două laturi și beci pe camera bună (de la drum) (fig. 8), prezintă o singură intrare, în camera mică, care are și rol de bucatărie. Din această încăpere se trece în camera cea mare.

Prispă este construită pe laturile din față și cea de la drum. Accesul în podul casei se face de pe prispă (deasupra ușii de intrare în casă).

Camerele sunt construite din bârne prinse în montanți verticali, cercuite, tencuite cu pământ și văruite. Podeaua este din scândură. Beciul este construit din bolovani de râu, cu intrarea pe partea frontală a casei. Sala, cu stâlpi rectangulari, simpli, are pălimarul din scândură, decorat cu arcaturi. Actualmente, intrarea pe prispă – care a fost, inițial, în partea din față –, a fost mutată pe latura mică (din pantă). Cele două uși și ferestrele de la *camera bună* sunt originale, însă tâmplăria ferestrelor de la camera mică a fost modificată. Acoperișul este în patru ape, învelitoarea, inițial din șită, este din plăci de azbest.

Lista ilustrațiilor

Fig. 1 – Casă cu „război” pe soclu înalt, cu etaj, Davidești, sfârșitul secolului al XIX –lea (casă și plan).

Fig. 2 – Casă pe soclu înalt, dezvoltată în lungime pe teren denivelat, Hârtiești, sat Lucieni, cca. 1900.

Fig. 3 – Casă pe soclu înalt, pe teren plat, cu pălimarul tencuit și decorat cu motive geometrice, romboidale, lucrata în stucatură, Vulturești, sat Mărgești, 1902.

Fig. 4 – Casă cu soclu înalt așezată pe teren denivelat, cu două camere la etaj (cu intrări separate din sală), Davidești, cca. 1900.

Fig. 5 – Casă dezvoltată pe lungime, cu sală pe două laturi, cu opt goluri, situată pe soclu înalt din piatră de râu prinsă cu mortar (5 a – plan, 5 b – casa), Robaia, Mușătești, cca. 1870 – 1880, renovată în 1970.

Fig. 6 – Casă pe soclu înalt, cu prispă pe două laturi și foisor central; pălimarul din scânduri decorate prin traforare, comuna Mușătești, sat Vâlsănești, datată în stucatură: 1899, modificată. Comparație.

Fig. 7 – Casă cu două camere, cu intrări separate din sală, pălimar din lemn și foisor central; scara de acces este dispusă în capătul sălii. Brădet, cca. 1900.

Fig. 8 – Casă, construită pe o pantă ușoară, cu două camere, sală pe două laturi și beci pe camera *bună* (de la drum). Stroiști – Mușătești, cca. 1900 (casă și plan).

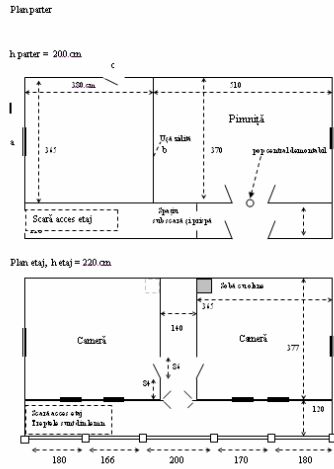

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

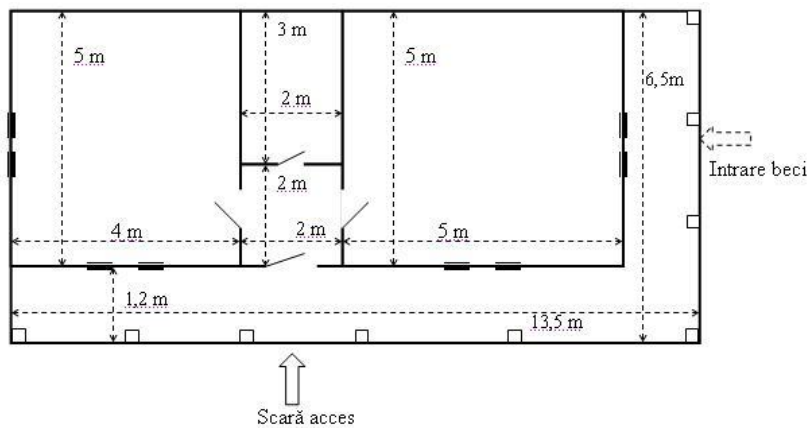

Fig. 5 a

Fig. 5 b

Fig. 6

Fig. 7

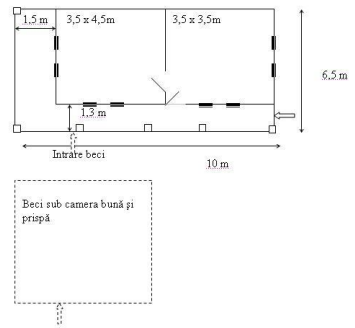

Fig. 8